

PAPER DETAILS

TITLE: David Kaplan'da Baglam Duyarli Terimlerin Anlambilimi Üzerine

AUTHORS: Zeynep DÜZEN

PAGES: 53-63

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/758226>

David Kaplan'da Bağlam Duyarlı Terimlerin Anlambilimi Üzerine*

David Kaplan's Theory of Context Sensitive Terms

Zeynep Düzen¹

*Bu makale, "David Kaplan'da Bağlam Duyarlı Terimlerin Anlambilimi" adlı yüksek lisans tezimizden yararlanılarak hazırlanmıştır.

¹Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, İstanbul Türkiye

ORCID: Z.D. 0000-0003-2294-1103

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Zeynep Düzen,
İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Felsefe Bölümü, İstanbul, Türkiye
E-posta/E-mail: zynpdzn2018@hotmail.com

Başvuru/Submitted: 04.08.2018
Revizyon Talebi/Revision Requested:
11.08.2018
Son Revizyon/Last Revision Received:
20.08.2018
Kabul/Accepted: 27.08.2018

Atıf/Citation:
Düzen, Zeynep. "David Kaplan'da Bağlam Duyarlı Terimlerin Anlambilimi Üzerine." *Felsefe Arkivi* 49 (2018): 53-63.
<https://doi.org/10.26650/arc2018-589760>

ÖZET

İnsan ilişkilerinden felsefeye kadar birçok alanda, terimlerin anlamının belirsizliğinden kaynaklanan problemler mevcuttur. Bu problemlerin çözümü için herhangi bir terimin, cümlenin veya ifadenin anlamının neliğini belirlemek gerekmektedir. Söz konusu neliği sorgulamak ise, dildeki her bir terimin anlamını belirlemekle mümkündür. Anlamı belirlenmesi gereken terimlerin çoğu, dış dünyada var olan nesnelerle ilgili bilgi vermek için kullanılır. Bu durum söz konusu nesnelerin anlamının yanında ayrıca gönderimlerinin nasıl belirleneceği sorusunu da cevaplamayı gerektirir. Frege, Russell gibi birçok düşünür bu amaçla dilde bulunan adların, betimlemelerin, bağlaçların anlambilimini yaparak dildeki muğlaklıkları ortadan kaldırmaya ve nesnel bir dil oluşturmaya çalışmışlardır. Ancak söz konusu düşünürler dilin büyük bir kısmını kaplayan bağlam duyarlı terimlerin anlamının ne olduğuna dair çalışmalarda bulunmamışlardır. Bağlam bağımlı olan bu terimlerin anlambilimi yapılmaksızın nesnel bir dilden söz etmek mümkün değildir. Bu doğrultuda çalışmamızda anlambilimin bu eksikliğini gidermek adına David Kaplan'ın ortaya koyduğu Bağlam Duyarlı Terimler kuramını ele almaktayız.

Anahtar Kelimeler: Anlambilim, dil felsefesi, Frege, Russell, David Benjamin Kaplan, bağlam duyarlı terimler, saf bağlamsal terimler, belirtici işaretler, "bu", "şimdi", "dthat"

ABSTRACT

From human relations to philosophy, many problems arise because of the indefiniteness or indeterminacy of terms. In order to solve such problems, we need to determine the whatness or quiddity of the meaning of any term, sentence or statement. Questioning such quiddity requires the determination of how the terms of the language acquire their meaning in the first place. Most of the terms the meanings of which we need to determine the meanings are used to inform us about the objects in the external world.

It is not possible to complete the semantics of natural languages without doing semantics of context sensitive terms like indexicals. In our work we present David Kaplan's theory of context sensitive terms. In cases of such terms any inquiry into the determination of the meanings of terms as well involve an answer to the question how we decide the reference of the terms. For this purpose, many philosophers like Frege and Russell in order to eliminate ambiguity in language and

make language into a more objective endeavor to do semantics of names and descriptions. But they did not work on the semantics of indexical terms which encompass a large portion of language. It is not possible to complete the semantics of natural languages without doing semantics of context sensitive terms like indexicals. In our article we present and critically discuss David Kaplan's theory of indexical terms.

Keywords: Semantic, philosophy of language, Frege, Russell, David Benjamin Kaplan, indexicals, pure indexicals, demonstratives, "this", "now", "dthat"

Giriş

Mutlak bir hakikatin var olup olmadığı sorusu felsefe tarihi boyunca tartışılan önemli bir soru olmuştur. Bu soru özünde, zamana ve mekâna bağlı olmayan bir anlam arayışını da içermektedir. Bu ise bizi, nesnel bir anlamın mümkün olup olmadığı sorusuna cevap aramaya yönlendirmektedir. Dolayısıyla bu soruyla nesnel bir hakikat arayışı, yerini nesnel bir anlamın var olup olmadığı sorusuna bırakır. Bu tartışmanın asıl meselesi dilsel bir ifadenin bir değerinin olup olmadığıdır. Dilsel ifade onu dile getirenden bağımsız olarak bir değere sahip ise o zaman nesnel bir anlamın var olduğundan söz edilebilir. Dolayısıyla öznenin bağımsız ve hatta özneyi aşan bir nesnellikten söz edebilme imkânı doğmaktadır. Bu durumda özneye bağlı olan unsurları ve hatta özneyi bile dilden elemek mümkün olmalıdır. Böylece nesnel bir anlam elde edilebilecektir.

Nesnel bir anlam arayışı, dildeki muğlaklıkları ve dilden kaynaklanan sorunları ortadan kaldıracak bir dil yaratma çabasını da beraberinde getirir. Bu amaçla modern dönemde ideal bir dil yaratmaya dair çalışmalar yapılmıştır. Özellikle 19. yüzyılda Kantçı metafizik anlayışına bir eleştiri olarak doğmuş olan ve öncülüğünü Gottlob Frege, Bertrand Russell gibi filozofların yaptığı Analitik felsefe geleneğinde, öncülerinin matematikle ilgilenen kimseler olmasının da etkisiyle dildeki tüm terimlerin anlam ve gönderiminin belirlenmeye çalışıldığını görmekteyiz. Dildeki terimlerin anlam ve gönderiminin belirlenmesiyle, dilde bazı terimlerin yarattığı belirsizlikler ortadan kaldırılabilir ve özellikle mantıkta karşılaşılan tüm çıkarım ve tümceler doğrulukları denetlenebilecektir.

Bu amaç doğrultusunda Frege'nin yapmaya çalıştığı şey, dilin özneye bağlı olmayan yani nesnel olan yanını ortaya koymaktır. Frege, anlam üzerine yaptığı çalışmaları bir anlambilim teorisi oluşturma kaygısıyla yapmamıştır. O, aritmetiği mantığa indirgeme amacıyla çıktığı yolda dilin yetersiz olduğunu ve mevcut anlam kuramlarıyla hedefine ulaşmanın mümkün olmadığını fark ederek dilin anlambilimini yapmaya çalışmıştır. Ortaya koyduğu anlambilim kuramının temel amacı, anlamın nesnel bir zeminde açıklanmasıdır. Bu nedenle 1892 yılında yazdığı ve Türkçeye "Anlam ve Gönderim Üstüne" (*Alm. Über Sinn und Bedeutung*)¹ olarak çevrilen makalesinde öncelikle anlam, gönderim ve tasarım arasında bir ayrım olduğunu belirtmiştir.² Burada dile getirdiği anlamın içeriğine bakıldığında, onun bir betimleme olarak anlaşılması mümkündür. Ona göre, biz bu betimleme üzerinden şeylere göndermede bulunuruz. Bu betimlemeler yani

1 Gottlob Frege, "Anlam ve Yönetim Üstüne," çev. H. Şule Elkâtip, *Felsefe Tartışmaları 5. Kitap*, (İstanbul: Panaroma, 1989).

2 Frege, a.g.m., s. 8.

anlam olmaksızın insanların her birinin zihninde öznel olarak var olan tasarımlarla anlaşmak ya da bir nesneden bahsetmek veya bir nesnenin ne olduğu konusunda uzlaşmak mümkün değildir. Frege bu düşüncesini, dil felsefesinde yaygın olarak bilinen “Sabah yıldızı akşam yıldızıdır.” örneği üzerinden açıklamaya çalışır.³ Ona göre, bu ifadede geçen “sabah yıldızı” ve “akşam yıldızı” terimleri birer betimlemedir ve bunlar o nesnenin anlamıdır. Buradan hareketle, betimlemenin nesnelliği üzerinden şeylerin anlamının nesnel olduğunu ve öznel hiçbir müdahale olmaksızın şeylerin bilinebileceğini ortaya koymaya çalışmıştır.

Frege’den sonra Analitik felsefenin en etkili ismi olarak ele alabileceğimiz Bertrand Russell ise Frege’nin ortaya koyduğu bu anlam-gönderim ayrımını kabul etmeyerek bir şeyin anlamı ve gönderiminin aynı olduğunu savunur. Düşünür, Frege’nin yaptığı ayrımı her ne kadar katılmasa da, şeylere bir betim dolayısıyla gönderimde bulunulduğu konusunda Frege ile aynı fikirdedir. Russell da tıpkı Frege gibi dilde özneye bağlı olan herhangi bir unsur olmaması gerektiği düşüncesindedir. Ona göre, doğrudan tanışık olunan şeyler duyu verileri ve tümellerdir.⁴ Bu yüzden dış dünyadaki şeylerle doğrudan tanışık olmak mümkün değildir. Ancak doğrudan tanışık olunan duyu verileri ve tümeller kullanılarak betimlemeler yoluyla dış dünyanın bilgisine ulaşılabilir. Russell, içinde bu şekilde oluşturulmuş betimlemeler bulunan tümcelerin, çözümlenme yoluyla herhangi bir muğlaklığa yer vermeyecek tümeller, niceleyiciler ve önerme eklemelerinden oluşan tümcelere dönüştürülebileceğini ifade eder. Bu sayede herhangi bir özneye bağlı olmayan bir anlama ulaşmanın mümkün olabileceğine inanır. Bu çözümleme yoluyla betimlemelerin ve özellikle betimlemelerin birer kısaltması olarak gördüğü özel adların tümceden elenebileceğini iddia eder. Ona göre adların olmadığı bir dil de tahayyül edilebilir.⁵ O, bir tümcede geçen herhangi bir adın bir betimle ifade edilebileceğini ve onun doğrudan bilinen şeylere dönüştürülmesinin mümkün olduğunu düşünür. Bu sayede nesnel bir anlam elde edilebilir ve bu şekilde elde edilen bilgiler dış dünyanın tanımlanmasında herhangi bir eksikliğe sebep olmaz.

Frege ve Russell’in anlam kuramlarında yer alan “şeylere betimler üzerinden gönderimde bulunulur” anlayışından dolayı, daha sonra bu kurama “betimlemeci gönderim kuramı”; bu gönderim biçimine ise “dolaylı gönderim” denilmiştir. Şeylere bir betim dolayısıyla değil de doğrudan gönderimde bulunulabilir diyen görüşler de mevcuttur. Bu görüşü savunan kuramlara ise “doğrudan gönderim kuramı” adı verilmiştir. Bu kurama göre, nesnelere adları ile gönderimde bulunulduğunda bir betimden farklı olarak, o adın mümkün bütün durumları göz önünde bulundurulur. Dolayısıyla bir ad üzerinden yapılan gönderim dolaylı değil, doğrudan nesnenin kendisinedir. Adın bir betimin kısaltması olduğu görüşü ise doğru değildir. Özellikle Saul A. Kripke, *Adlandırma ve Zorunluluk* (İng. *Naming and Necessity*)⁶ adıyla yayınladığı eserinde, betimlemeci gönderim kuramının “özel bir ad, katı bir gösteren değildir ve onun yerini alan bir

3 Konuyla ilgili daha detaylı bilgi için bkz: Arda Denkel, “Frege’nin Dil Felsefesi: Ana Çizgileri”, *Felsefe Tartışmaları* 5. Kitap, (İstanbul: Panaroma, 1989).

4 Russell’in bilgi felsefesine dair daha detaylı bilgi için bkz: Bertrand Russell, *Felsefe Sorunları*, çev. Vehbi Hacıkadıroğlu (İstanbul: Kabalcı, 1994).

5 Bertrand Russell, *Anlam ve Doğruluk Üzerine*, çev. Ezgi Ovat (Ankara: İtalik, 2013), s. 108.

6 Saul A. Kripke, *Adlandırma ve Zorunluluk*, çev. Berat Açıl (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2005).

betimlemeyle eşanlamlıdır”, görüşüne karşı çıkmıştır. Bu karşı çıkışını, bir adı taşıyan kişinin farklı bir yaşam biçimi sürmüş olsaydı da aynı adla anılacağı ve şimdi betimlendiği durumun onun mutlak durumu olmadığı görüşüyle yapmıştır.

Dilin anlambilimini yapmak ve nesnel bir dil kuramı oluşturmak amacıyla yola çıkan Frege ve Russell, adların da elenebileceği bir kuram geliştirmeye çalışmışlardır. Fakat somut bir nesnenin söz konusu olduğu durumlarda, bunu sadece betimler üzerinden yapmak mümkün değildir. Bahsi geçen somut nesneye işaret etmek için, ya bir ada ya da bir belirtici işarete ihtiyaç duyulmaktadır. Betimlemeci gönderim kuramı, adları da birer betim olarak kabul ettiği için somut nesnelere ancak belirtici işaretlerle gönderimde bulunmak mümkün olmaktadır. Dilde büyük bir alanı kaplayan belirtici işaretlerin anlambilimi yapılmaksızın dildeki tüm terimlerin anlambiliminin yapıldığı söylenemez. Nesnel bir anlam arayışı içinde olan bu kuramların, tamamen öznel ve bağlam bağımlı olan söz konusu terimlerin anlambilimini yapmadığını görmekteyiz. Onlar sadece betim üzerinden gönderimde bulunuruz diyerek konuyu kapatmıştır. Fakat bir nesne hakkındaki herhangi bir betimden söz edildiği her durumda mutlaka bir belirtici işaret de bulunmaktadır. Örnek verecek olursak; “Dünya’nın en büyük dağı” betimlemesi, belli tek bir dağa gönderimde bulunmaktadır. Böyle bir ifadede yer alan “Dünya” adının da bir betime dönüştürülmesi gerekmektedir. Dünya için “uydusu Ay olan gezegen” dediğimizi düşünelim. Bu tümcede geçen adlar da birer betime dönüştürülmelidir. En nihayetinde yapabileceğimiz Dünya’ya, “şimdi içinde yer aldığımız gezegen” betimlemesi üzerinden işaret etmektir. Bu ifadede geçen “şimdi” terimi bir belirtici işarettir. Bu terim tamamen onu dile getiren kişinin içinde bulunduğu bağlama göre anlam kazanır. Dolayısıyla böyle bir durumda nesnel bir anlam elde etme fikri tehlikeye düşmektedir. Batı düşüncesinin anlambilimi tamamlama ve nesnel bir anlam kuramı oluşturma projesi, dilde oldukça fazla bir alan kaplayan belirtici işaretlerin anlambilimi yapılmaksızın, eksik kalacaktır.

Bu eksikliği gidermek adına, yaşayan önemli felsefecilerden biri olan Amerikalı felsefeci David Benjamin Kaplan (1933) bu konuda çeşitli makaleler yazmıştır.

Kaplan özellikle 1977 yılında yazdığı “Demonstratives” adlı makalesiyle bağlam duyarlı terimlerin anlambilimini yapmaya çalışmıştır. Bu makalede bağlam duyarlı terimlerin neler olduğu, nasıl ayrımlara tabi tutulabileceği ve anlambiliminin yapıp yapılamayacağına dair görüşlerini belirtmiştir. Bu sorunlar ışığında bizim de bu çalışmadaki amacımız, Kaplan’ın dikkatimizi üzerine çektiği bağlam duyarlı terimlerin neler olduğu ve David Kaplan tarafından nasıl sınıflandırıldığını ortaya koymaktır.

Bağlam Duyarlı Terimler Nelerdir?

Girişte kısaca değindiğimiz üzere, dilin birçok biriminin anlambiliminin yapılmaya çalışıldığını görmekteyiz. Fakat bağlam duyarlı terimlerin bu birimlerden herhangi birine karşılık geldiğini söylemek mümkün görünmemektedir. Bağlam duyarlı terimlerin ne ad olduğu, ne genel terim olduğu, ne de doğruluk fonksiyonu olduğu söylenebilir. Dilde gördükleri işlevlerin önemi nedeniyle bu terimlerin anlambiliminin yapılmaması dilin anlambiliminin tamamlanması

noktasında önemli bir eksikliğe sebep olmaktadır. Başka bir deyişle, bu terimlerin anlambilimi yapılmaksızın dilin anlambiliminin tamamlanması mümkün değildir.

Bu eksikliği gidermeye çalışan David Benjamin Kaplan, 1977 yılında “Demonstratives” ve “Afterthoughts”⁷ adlı makalelerini kaleme almıştır. Kaplan ilk olarak “Demonstratives” makalesini yazmıştır. Daha sonra bu makalede ortaya koyduğu kimi görüşleri desteklemek, kimilerini ise revize etmek için “Afterthoughts” makalesini kaleme almıştır. Kaplan’ın bağlam duyarlı terimlere dair yaptığı ayrıma geçmeden önce “bağlam” (*İng. Context*) teriminin neye işaret ettiğini açıklamak konun anlaşılması açısından faydalı olacaktır.

Bir terimin nasıl bir anlam ifade ettiği o terimin içinde kullanıldığı bağlamdan bağımsız tam olarak anlaşılamaz. Başka bir ifadeyle terimler belli bir bağlam içinde anlam kazanırlar. Bağlam, “bir sözcelemin içinde üretildiği koşulların bütünü” olarak tanımlanabilir.⁸ Bağlamın temel unsurlarını zaman ve mekân olarak almak yanlış olmaz. Örneğin “Hava sıcaktır” gibi bir önermenin, söylendiği zamana ve mekâna göre doğruluk değeri değişir. Havanın soğuk olduğu bir yerde bu önerme dile getirilirse önerme yanlış bir anlam ifade ederken, havanın sıcak olduğu bir yerde bu önerme dile getirildiğinde doğru bir anlam ifade eder. Bunun değişmesinin sebebi bu lafzın söylendiği mekânın farklı olmasından dolayı aynı tümcenin farklı bağlamlarda dile getirilmesidir. Özellikle “bu”, “o”, “şu” gibi hem kişi hem de eşya için kullanılan zamirlerin yer aldığı tümcelerde anlamın ve neye göndermede bulunulduğunun belirlenmesi noktasında bu bağlamsal unsurlar önem kazanır. Örneğin “bu çok güzel” gibi bir tümce söz konusu olduğunda bu tümcede yer alan terimlerin anlamlarına bakılarak tümcenin neyi ifade ettiğinin anlaşılması mümkün görünmüyor. Bunlara ek olarak tümcede geçen “bu” teriminin bağlamının, tümcenin kurulduğu mekânın ve zamanın bütün bağlamsal unsurları göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca yine bağlam terimi üzerinden bağlamsal işaretler de açıklanması gereken terimlerdir.

Bağlamsal işaretleri kısaca, bağlamdan bağlama kayan gönderimlere sahip olan dilsel ifadeler olarak tanımlayabiliriz. Bazı bağlamsal işaret örnekleri “Ben, şimdi, sen, burası, bugün, o” gibi terimlerdir. Bir bağlamsal işaret içeren aynı cümleyi dile getiren iki konuşmacı farklı şeyler düşünüyor olabilir. Örneğin; Temel ve Safinaz “Ben denizciyim” cümlesini dile getirdiğinde, dile getirilen cümledeki bütün sözcükler aynı olmasına rağmen farklı şeyler ifade ederler. Şöyle ki Temel bunu söylediğinde doğru bir şey söylemiş olur, Safinaz ise yanlış. Buradaki farklılığın sebebi bir bağlamsal işaret olan “ben” teriminin kime gönderimde bulunduğunun bağlama göre değişiklik göstermesidir. Yani Temel söylediğinde Temel’e, Safinaz söylediğinde Safinaz’a işaret eder. “Ben” terimini kim, ne zaman, nerde kullanırsa kullansın hep kendisine işaret eder. Bu nedenle iki farklı kişinin söylediği aynı cümlelerin anlamı değişir. Bunun sebebi, bu bağlamdan bağlama gönderimi değişen terimlerin kullanımıdır. Dolayısıyla söz konusu bu terimlerin neye veya kime işaret ettiğinin belirlenmesi nesnel bir anlam kurma çabası için önemli bir konumda yer almaktadır.

7 David Benjamin Kaplan, “Afterthoughts”, *Themes From Kaplan*, ed. Joseph Almog, John Perry, Howard Wettstein (New York: Oxford University Press, 1989).

8 Atakan Altınörs, *Dil Felsefesi Sözlüğü*, (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2000), s. 11.

Kaplan bağlam duyarlı terimlerin anlambilimini yaptığı teorisinde bu terimleri bir ayrıma tâbi tutmuştur. Bu ayrımı “saf bağlamsal terimler/ifadeler” (*İng. Pure Indexicals*) ile “tam belirtici işaretler” (*İng. True Demonstratives*) arasında yapmıştır. Şimdi bağlam duyarlı terimlerin neler olduğunu ve Kaplan'ın bağlam duyarlı terimler arasında neden böyle bir ayrıma gitmeye gerek duyduğunu ortaya koymaya çalışalım.

Bağlam Duyarlı Terimlerin Sınıflandırılması

David Kaplan bağlam duyarlı terimleri “indexical” sözcüğüyle karşılamaktadır. Bu sözcüğün kökeni anlamı işaret olan “index” teriminden gelmektedir. Charles Sanders Peirce işaretleri *ikon* (*İng. Icon*), *indis* (*İng. index*) ve *sembol* (*İng. Symbol*) olmak üzere üçe ayırır.⁹ Peirce'nin yaptığı üçlü ayırmadaki *ikon*, benzerlik üzerinden gönderimde bulunur. “Eğer bir işaret nesnesine benziyorsa, işaret, nesnesinin ikonudur. Bir şahsın portresi « sinsigne » bu şahsın bir ikonudur.”¹⁰ Bir işaret nesnesi tarafından gerçekten etkileniyorsa yani nesnenin herhangi bir şekilde parçası ise nesnesinin indisidir. Mesela, bir yerden görünen duman oradaki ateşin işaretidir. Böyle nedensel bir bağla yapılan işaret indis (index)'tir. “Eğer işaret, nesnesini bir kurala, anlaşılmaya göre gösteriyorsa bir semboldür.”¹¹ Yani uzlaşım üzerinden bir şeye işaret semboldür. Trafikte kırmızı ışıktaki durmak buna örnektir. Kırmızı ışığın kendinden gelen durdurma özelliği yoktur. Onun yanmasıyla araçların durdurulması uzlaşım sonucu olmaktadır.

Kaplan, Peirce'in semiotik açıdan yaptığı ayırmadan farklı olarak söz konusu işaretleri anlambilim bağlamında ele almaya çalışmıştır. O anlambilimini yapmaya çalıştığı bağlam duyarlı terimleri: “ben, benim, sen, o (adam), o (kadın), o (şey)” zamirleri; “bu, şu,” işaret zamirleri; “burası, şimdi, yarın, dün” zarfları; “fiili (*İng. Actual*)”, “halihazırda (*İng. Present*)” ve diğer sıfatlar şeklinde sıralar.¹² O, *Demonstratives* adlı makalesinde bağlam duyarlı terimleri, “göndergesi kullanım bağlamına bağlı olan ve terimin anlamı bağlamın belli açıları bakımından göndergenin belirlenmesi için bir kural sağlayan terimler”¹³ şeklinde tanımlar. Bu terimlere Russell'in “ben'e göreli terimler” (egosantrik), Reichenbach'ın ise dönüşlü terimler (*İng. token reflexive*) dediğini belirten Kaplan, kendisinin Peirce'ten esinlenerek bu tür terimlere *bağlam duyarlı terim* (*İng. Indexicals*) adını vermeyi uygun bulduğunu belirtir.¹⁴

Yukarıdaki tanımdan da anlaşıldığı üzere bu terimler, içinde bulundukları tümceden hareketle bir anlam kazanırlar. Dolayısıyla bu tür terimlerin tek bir anlamının olduğunu düşünmek mümkün değildir. Bu nedenle Kaplan, birden fazla anlamda kullanılan bu terimlerin tüm kullanımlarının –mesela bu terimlerin eşanlamlıları gibi– anlambilimini yapmaya çalışmadığını özellikle belirtir. Mesela; “Jale bir araba aldı. Bu nedenle o borçlandı.” tümcesinde geçen “o”

9 Albert, Atkin, “Peirce's Theory of Signs”, The Stanford Encyclopedia of Philosophy, <http://plato.stanford.edu/entries/peirce-semiotics/> (Erişim Tarihi: 06.04.2019).

10 Nicole Everaert-Desmedt, “La sémiotique de Peirce”, çev. Rıza Filizok, <http://www.ege-edebiyat.org/wp/?p=2313> (Erişim Tarihi: 06.04.2019).

11 Nicole, a.g.m.

12 Kaplan, “Demonstratives”, s. 489.

13 Kaplan, “Demonstratives”, s. 490.

14 Kaplan, “Demonstratives”, s. 490.

terimi bir belirtici işaret değil bir anafordur. Dolayısıyla “o” teriminin bu kullanımı, Kaplan’ın anlambilimini yapmaya çalıştığı bir terim değildir. Aynı şey “Her öğrenci kendi ödevini yapar.” gibi bir tümcede geçen “kendisi” terimi için de geçerlidir. Genelde “kendisi” terimi konuşan kişinin kendisine işaret etmek için kullandığı bir terim iken, bu tümcede geçen “kendisi” terimi bir tür olarak “tüm öğrenciler” kümesine gönderimde bulunur. Dolayısıyla böyle bir kullanım Kaplan’ın yapmaya çalıştığı anlambilime dahil edilememektedir.

Yukarıda örneklerini verdiğimiz “o” ve “kendisi” terimlerinin hangi kullanımlarının Kaplan’ın teorisinde ele alındığını örneklerle açıklamaya çalışalım. İlk olarak “o” terimini ele alalım. Birincisinde Temel’e, ikincisinde Safnaz’a işaret ederek söylenen “O dün geldi, fakat o gelmedi.” gibi bir tümcede geçen her iki “o” birer belirtici işarettir ve bu tür bir kullanım Kaplan’ın ele aldığı bağlam duyarlı terimler için uygundur. Aynı şeyi “kendisi” terimi için ele alacak olursak “Ayşe Ali’yi işaret ederek ‘kendisi dün okuldan gelir gelmez odasına çekildi’ dedi.” tümcesinde geçen “kendisi” terimi bir türe değil, belli bir kişiye gönderimde bulunmak için kullanıldığı için Kaplan’ın anlambilimini yapmaya çalıştığı bir terimdir diyebiliriz.¹⁵ Dolayısıyla zamirlerin bağlam duyarlı olmayanları göz ardı edilerek, onların bağlam duyarlı olanları dikkate alınır.

Görüldüğü gibi, bu terimler aynı şekilde yazıldığı halde yerini tuttukları kişiler yani içerikleri bağlamdan bağlama değişmektedir. Bu nedenden dolayı bu terimlerin *bağlam duyarlı terimler* olarak kullanılması yaygındır. Bağlam duyarlı terimlerin göndergesi ve içeriği, onların dilsel anlamı ve bir takım bağlamsal faktörler tarafından belirlenir.¹⁶ Bağlamsal faktörlerden kasıt; lafzın ifade edildiği zaman, yer ve konuşmacının niyetidir. Mesela; Temel “bu kupa” dediğinde, şimdi söylüyorsa, bu yerde söylüyorsa ve bu ifadeyi özellikle birine bununla ilgili örnek vermek niyetiyle dile getiriyorsa, evet bunun gönderimi şu anda masanın üzerinde duran kupadır. Fakat “bu kupa” başka bir zamanda başka bir yerde ya da aynı zamanda aynı yerde başka bir niyetle başka birinin işaret ettiği şey de olabilir. Dolayısıyla böyle bir terimin neye gönderimde bulunduğu tamamen kullanıldığı bağlama bağlıdır.

Kaplan belirtici işaretler teorisi olarak adlandırdığı teorisinin iki temel ilkeye dayandığını belirtir. Bu ilkelerden ilkinin burada ele alarak onun teorisini ortaya koymaya çalışacağız:

1. “Bir saf bağlamsal terimin göndergesini sadece bağlama bakarak hiçbir belirtme fiiline ya da işarete ihtiyaç duymaksızın tespit etmek mümkündür, fakat belirtici terimler söz konusu olduğunda ona eşlik eden bir belirtme fiiline ya da gösterime ihtiyaç vardır.”¹⁷
2. “Benzer şekilde bağlam duyarlı terimler, saf bağlamsal terimler ve belirtici işaretler doğrudan gönderimde bulunurlar.”¹⁸

15 David Braun, “Indexicals”, The Stanford Encyclopedia of Philosophy, <http://plato.stanford.edu/entries/indexicals/> (Erişim Tarihi: 06.04.2019).

16 Braun, Indexicals.

17 Kaplan, “Demonstratives”, s. 492.

18 Kaplan, “Demonstratives”, s. 492.

Birinci ilkededen de anlaşıldığı üzere, Kaplan bağlam duyarlı terimleri ikiye ayırmaktadır. Bağlam duyarlı terimler arasında Kaplan'ın yaptığı ayrım, bu terimlerin gönderim ve içeriğini belirleme noktasında terimin kendisi dışında başka bir şeye ihtiyaç duyup duymamasına dayanır. Ona göre, bazı bağlam duyarlı terimlerin kullanıldığı tümcedeki gönderiminin belirlenmesi için terimin kendisi yeterlidir. O, bu tür terimlere *saf bağlamsal terimler* (İng. *Pure Indexicals*) der. Fakat bazı bağlam duyarlı terimlerin gönderiminin belirlenmesi için terimin dışında, konuşmacının niyeti, jestleri gibi ekstrasdan bir şeye daha ihtiyaç duyulur. Bu tür terimlere ise Kaplan, *tam belirtici işaretler* (İng. *True Demonstratives*) adını verir. "O (kadın), o (adam), o (kadının), o (adamın), o" gibi terimleri Kaplan tam belirtici işaretler olarak ele alırken; "ben, bugün, yarın, fiili, şimdi, burada, hâzır" gibi terimleri saf bağlamsal işaretler olarak alır.

Bir saf bağlamsal terim söz konusu olduğunda, terimi kullanan kişinin niyetine ya da hareketlerine ihtiyaç duymaksızın dinleyiciler konuşanın gönderimde bulunduğu şeyin gönderimini ve içeriğini anlar. Örneğin; Kaplan'ın bir saf bağlamsal işaret olarak aldığı "ben" teriminin kullanıldığı, "Ben beyaz bir kupa aldım." tümcesinde kullanılan "ben" teriminin kime gönderimde bulunduğu açıktır. Herkes "ben" terimini kendisine gönderimde bulunmak için kullanır. Dolayısıyla "ben" in gönderiminin kim olduğunu açıklamak için konuşanın niyetine başvurmaya gerek yoktur. Fakat bir tam belirtici işaret söz konusu olduğunda, terimin kime işaret ettiği, konuşmacının niyeti ya da işaret etme eylemi göz önünde bulundurulmaksızın anlaşılamaz. "Bir bağlamdaki bir tam belirtici işaretin içeriği ve gönderimi genellikle konuşmacının ilişkili olduğu belirtici işaretler ya da konuşmacının niyetine dayanır. Örneğin, bir bağlamdaki "şu" nun (İng. *that*) gönderimi ve içeriği kısmen konuşmacının işaret eden jestleri tarafından ya da belirli bir nesneye işaret eden konuşmacının niyeti tarafından belirlenir."¹⁹ Örneğin; biri "Şunu ver." dediğinde, onu dinleyen kişi konuşmacının isteğini yerine getirmek için konuşmacının niyetini, neyi kast ettiğini ya da neye işaret ettiğini anlamak için ekstra çaba sarf etmek zorundadır. Sadece bu tümcenin kendisine bakarak dinleyicinin verilmesi istenen şeyin ne olduğunu anlaması mümkün değildir. Dolayısıyla bu kullanım farklılığından dolayı bunlar birbirinden ayrılan terimlerdir.

Kaplan'ın Bağlam Duyarlı Terimlerle İlgili Yaptığı Ayrıma Dair Sorunlar

Bu ayrım çok makul bir ayrım gibi gözükmemektedir. Fakat içinde bağlam duyarlı terimler bulunan tümceler incelendikçe bu ayrımın öne sürdüğü gibi bu terimlerin hangisinin hangi sınıfa dahil edileceğini belirlemek pek kolay olamamaktadır. Çünkü bir şeyin ne zaman bir tam belirtici işaret olduğu, ne zaman belirtici işaret olmaktan çıkıp saf bağlamsal işaret olduğu tam olarak belli değildir. Bu belirsizliğin nasıl bir güçlük içerdiğini, Kaplan'ın saf bağlamsal işaretler olarak sunduğu "şimdi" ve "burası" terimleri üzerinden açıklamaya çalışalım. Örneğin birisi, "Şimdi hava çok güzel" dediğinde, bu kişi tam olarak şu anı mı kast ediyor, bugünü mü kast ediyor, mevsim olarak sonbaharı mı kast ediyor, tam anlamıyla açık değildir. Konuşmacının "şimdi" terimiyle kastettiği zaman diliminin ne olduğu, konuşmacının niyeti göz önünde bulundurulmaksızın belirlenemez. Dolayısıyla Kaplan'ın saf bağlamsal terim kategorisine yerleştirdiği "şimdi" terimi,

19 Braun, "Indexicals".

bu kullanımda saf bağlamsal işaret olmaktan çıkıp belirtici işaret konumuna gelmektedir. Aynı durum “burası” terimi için de söz konusudur. Kaplan “burası” terimini de saf bağlamsal terim kategorisine yerleştirir. Şöyle ki “burası” konuşmacının bulunduğu yere işaret ettiği için onun neyi kastettiğinin sorgulanmasına gerek yoktur gibi düşünülür. Fakat telefonda başka bir şehirde bulunan annesiyle konuşan birinin, “burası çok sıcak” derken kullandığı “burası” terimi bulunduğu şehre gönderimde bulunurken, yine aynı kişinin arka odadan orası sıcak mı diye soran eşine “burası sıcak” derken dile getirdiği “burası” terimi bulunduğu odaya gönderimde bulunmaktadır. Görüldüğü gibi konuşmacının “burası” terimiyle bulunduğu şehri mi, bulunduğu semti mi, bulunduğu mahalleyi mi ya da bulunduğu apartmanı mı kast ettiğini konuşmacının niyetine başvurmaksızın anlamak pek mümkün değildir. Dolayısıyla Kaplan’ın düşündüğü gibi bu terimleri saf bağlamsal terimler olarak almak çok mümkün görünmemektedir.

Kaplan’ın teorisinde bu tür terimlerin sınıflandırılması noktasında var olan sıkıntılar dışında, onun bağlam duyarlı terimler listesine dahil etmedikleri ve o listeye dahil edilmesi gerektiği düşünülen terimlerin eksik olmasıyla ilgili de bazı tartışmalar mevcuttur. Bu tartışmaların hepsini burada vermek çalışmamızın maksadını aşmaktadır.²⁰ Fakat temel olarak listeye dahil edilmesi gerektiği düşünülen terimleri ve neden listeye alınması gerektiğini açıklamak faydalı olacaktır.

Kaplan’ın listesine eklemesi gerektiğine inanılan en temel terimleri şöyle sıralayabiliriz: Kaplan’ın bağlam duyarlı terim olarak ele aldığı “ben, sen, o” vs. gibi terimlerin çoğulları olan; “biz, siz, onlar, bizim, sizin, onların” terimleri bu listeye dahil edilmesi gereken terimler listesinin ilk sırasında yer alır. Bu terimlerin geçtiği tümcelerin de anlambilimi yapılırken, bunların belli bir bağlamda olması sebebiyle bunların da diğer terimler gibi anlambiliminin yapılması gerektiği düşünülür.²¹

Listeye dahil edilmesi gereken bir diğer terim, zaman kiplerini belirten terimler ya da eklerdir. Zaman kipleri belli bir bağlamda belli bir zaman dilimine, başka bir bağlamda farklı bir zaman dilimine işaret eder. Mesela; “Ben gittim.” cümlesini dile getiren biri, eğer bu ifadeyi 1990’da söylediyse, 1990 öncesi zamanı işaret ediyordur. Aynı ifadeyi 2000’deyken dile getirirse, 2000 öncesini işaret ediyordur. Bu ifade, 1990’da söylediğinde 1999’dan öncesine işaret edemez. Dolayısıyla bu tür “gittim” gibi kip içeren yüklemeler, bağlamsal terimlerdir denebilir.²² Böyle bir terimin içinde geçtiği başka bir örnek üzerinden açıklayacak olursak; “Ben yüzüyorum.” gibi bir ifade bu ifadeyi dile getiren kimsenin ifadeyi dile getirdiği andaki durumuna göre bir doğruluk değeri kazanır. Bu tümce, onu dile getiren kişi ifadeyi dile getirdiği sırada yüzmüyorsa yanlış, yüzüyorsa doğru değerini alacaktır. İfadenin doğru olup olmaması hangi bağlamda,

20 Her tartışma için daha detaylı bilgi için “Indexical” makelesinde okunması önerilen kaynaklar dipnot olarak yazılmıştır.

21 Çoğul bağlamsal işaretler tartışması için şu makaleye bakınız: Geoffrey Nunberg, “Indexicality and Deixis” *Linguistics and Philosophy*, 16: 1-43.

22 Zaman kiplerinin bağlam duyarlı olup olmadığıyla ilgili daha detaylı bilgi için Hans Reichenbach., *Elements of Symbolic Logic*, (NewYork: Macmillan, 1947). Nathan Salmon, “Tense and Singular Propositions.” In Almog, Perry, and Wettstein 1989, pp. 331-392. Ogiara, Toshiyuki. 1996. *Tense, Attitudes, and Scope*. Dordrecht: Kluwer. 2003. Jeffrey King, “Tense, Modality, and Semantic Values”, *Philosophical Perspectives*, 17: 195-245. Murvet Enc, 1987. “Anchoring Conditions for Tense”, *Linguistic Inquiry*, 18: 633-57.

kimin söylediğine göre değişmektedir. Dolayısıyla böyle bir ifade fiile “-yor” ekinin eklenmesiyle bağlam bağımlı hale gelmektedir. Bu ifadeyi denizde yüzmekte olan biri söylediğinde ifade doğru değerini alırken, aynı ifadeyi evinin salonunda oturan biri dile getirirse yanlış değerini alır.

Zorunluluk, olanaklılık, olgu karşıtlığı bildiren ifadelerin neyi kast ettiği bağlama göre farklılıklar gösterdiği için onların da bağlam duyarlı olduğu düşünülür. Mesela; “Yağmur yağsaydı herkes mutlu olurdu.” tümcesinin hangi olanaklı dünyaları kast ederek söylendiği bağlama göre değişir. Ya da “zorunludur” teriminin kullanıldığı bir tümcede zorunluluğun epistemik bir zorunluluk mu, metafizik bir zorunluluk mu olduğu bağlama göre değişiklik gösterir. “Bu olanaksız.” denildiğinde; bunun düşünülmesi olanaksız mı kast ediliyor, bilinebilmesi olanaksız mı kast ediliyor, yapılabilmesi olanaksız mı kast ediliyor bağlama göre değişmektedir. Dolayısıyla bu ifadelerin de listeye dahil edilmesi gerektiği düşüncesi akla yatkın görünmektedir.²³

Aynı şekilde gel, git gibi fiiller, sağ, sol, büyük, küçük gibi sıfatlar, bulutlu, kel gibi anlamları bulanık yüklemeler de anlamları bağlamlara göre değişiklik gösterdiği için bağlam duyarlı terimler listesine dahil edilmesi gereken terimler arasında yer almaktadır. Bu terimlerden “gel” fiili onu dile getirenin olduğu noktaya gelmeyi içerir. Bu aslında “Buraya gel.” demektir. Dolayısıyla bu terimin anlamı onu söyleyenin bağlamına bağımlıdır. Aynı durum “sağ, sol” terimleri için de söz konusudur. Büyük, küçük, bulutlu, kel terimleri aslında anlamları gayet açık olduğu düşünülen terimlerdir. Fakat bir şeyin ne zaman büyük, ne zaman küçük olduğu ya da gökyüzünde ne kadar bulut olunca havanın bulutlu olduğu, bir insanın başında ne kadar saç kalınca kel kategorisine dahil olduğu herkesin üzerinde uzlaştığı kesin kurallarla belirlenmemiştir. Bu durum bu terimlerin onları kullanan kişiye göreli olmasına neden olmaktadır. Bu nedenle bu terimlerin de anlambiliminin tıpkı diğer bağlam duyarlı terimlerin anlambilimi gibi yapılarak, anlamlarının belirlenmesi gerekir.²⁴

Sadece yukarıda sayılan terimler değil, karşılaştırma sıfatları için de aynı durum söz konusudur. Bu terimlerden biri de üzerine birçok tartışmanın gerçekleştirildiği “zengin” terimidir. Bu terimin anlamını ya da nasıl bir mal varlığına sahip kişi için kullanılabileceğini belirlemek oldukça güç görünmektedir. Bu durum aktarılan cümlelerin anlaşılması için oldukça önemlidir. Mesela; Ahmet’in “Mehmet zengindir.” dediğini varsayalım. Ahmet’in ne dediğini bir arkadaşına aktarmak isteyen Yusuf, bunu şöyle dile getirecektir: “Ahmet dedi ki Mehmet zengindir.” Bu tümcede geçen zengin terimi eğer bağlam duyarlı ise Ahmet’in dile getirdiği zengin teriminin içeriği farklıyken, Yusuf’un dile getirdiği zengin teriminin içeriği farklı olacaktır. Mesela Ahmet bir memura göre zengin olduğunu düşünürken, Yusuf bir şirket sahibine göre daha zengin olduğunu düşünüyor olabilir. Bu belirsizliği gidermek adına zengin terimi için bir tanım yapmayı

23 Daha detaylı bilgi için bakınız David Lewis “Scorekeeping in a Language Game.” *Journal of Philosophical Logic*, 8: 339–59, 1979b. Angelika Kratzer, “What ‘Must’ and ‘Can’ Must and Can Mean.” *Linguistics and Philosophy*, 1: 337–355. 1977.

24 Gel, git konusuna dair daha detaylı bilgi için bakınız Charles Fillmore, “How to Know Whether You Are Coming or Going.” In Karl Hyldgaard-Jensen (Ed.), *Linguistik 1971*. Königstein, 1972, Germany: Athenaum-Verlag, 369–378, “kel” terimi ile ilgili daha detaylı bilgi için bakınız Scott Soames, *Understanding Truth*. (Oxford: Oxford University Press, 1999).

önersek ve desek ki temel ihtiyacından fazlasına sahip olan kişi zengindir. Fakat böyle bir tanım dahi belirsizlik içerecektir. Çünkü insanların temel ihtiyaçları tamamen birbirinden farklıdır. Bir Amerikalının ihtiyaçları ile bir Ganalının ihtiyaçları tamamen farklıdır.

Sonuç olarak görülmektedir ki, bağlam duyarlı terimlerin sınıflandırılması noktasında kesin bir düzen oturmuş değildir. Kaplan'ın ortaya koyduğu liste ise oldukça sınırlıdır. Söz konusu bu terimlerin anlambilimini tamamlamak ise ancak bu terimlerin tam bir belirlenimini gerektirmektedir. Kaplan eksik olduğunu düşündüğümüz bu haliyle bağlam duyarlı terimlerin anlambilimini yapmaya çalışmış ve daha önce değindiğimiz makalelerinde bu teorisini ortaya koymuştur. Biz ise bu çalışmada sadece henüz literatürde tam karşılıklarının da bulunmadığı bu terimlerin neler olduğu ve konunun nasıl tartışıldığını ortaya koymaya çalıştık.²⁵

Kaynakça

- Altınörs, Atakan. *Dil Felsefesi Sözlüğü*, (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2000)
- Atkin, Albert. "Peirce's Theory of Signs", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2013 Edition) <https://plato.stanford.edu/entries/peirce-semiotics/> (Erişim Tarihi: 06.04.2019).
- Braun, David. "Indexicals", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <http://plato.stanford.edu/entries/indexicals/> (Erişim Tarihi: 06.04.2019).
- Denkel, Arda. "Frege'nin Dil Felsefesi: Ana Çizgileri", *Felsefe Tartışmaları 5. Kitap*
- Frege, Gottlob. "Anlam ve Yönetim Üstüne" çev. H. Şule Elkâtip, *Felsefe Tartışmaları 5. Kitap* (İstanbul: Panaroma, 1989).
- Kaplan, David Benjamin. "Demonstratives", *Themes From Kaplan*, ed. Joseph Almog, John Perry, Howard Wettstein (New York: Oxford University Press, 1989).
- Kripke, Saul A. *Adlandırma ve Zorunluluk*, çev. Berat Açıl (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2005).
- Nicole Everaert-Desmedt, "La sémiotique de Peirce", çev. Rıza Filizok, <http://www.ege-edebiyat.org/wp/?p=2313> (Erişim Tarihi: 06.04.2019).
- Russell, Bertrand. *Anlam ve Doğruluk Üzerine*, çev. Ezgi Ovat (Ankara: İtalik, 2013).

25 Bağlam duyarlı terimlerin anlambilimine dair daha detaylı bilgi için bakınız: Zeynep Düzen, *David Kaplan'da Bağlam Duyarlı Terimlerin Anlambilimi*, (29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: 2016).

